

Franc Rozman

ODNOS JUGOSLOVANSKE SOCIALNODEMOKRATSKE STRANKE DO NACIONALNEGA VPRAŠANJA

Delavsko gibanje na Slovenskem se je moralo takoj od svojih prvih začetkov soočati tudi z nacionalnim vprašanjem, saj je bilo le-to v slovenskem političnem življenju od sredine preteklega stoletja tako vpeto v politični vsakdan, da se mu ni bilo mogoče izogniti. Takoj na začetku je treba reči, da se delavsko gibanje temu vprašanju v šestdesetih letih svojega delovanja v okviru habsburške monarhije ni posvečalo vedno dovolj intenzivno in najbolj posrečeno, res pa je tudi, da nikoli ni nastopilo z nacionalno šovinističnih ali imperialističnih pozicij, kakršnih sicer v uradnih programih meščanskih strank ne najdemo, bilo pa jih je dovolj pogosto zaslediti na straneh njihovih časnikov in časopisov in so torej le predstavljale neko ideologijo za vsak primer. Pri tem mislim na recimo prav hujskaško gonjo proti Židom, vsem neslovanom in pa iskanje nacionalne zadovoljitve na Visokih Turah, pred Dunajem in globoko v Furlaniji.

Za obdobje ko socialnodemokratska stranka še ni obstajala, torej do leta 1889, težko govorimo o enotnem stališču do nacionalnega vprašanja. Delavsko gibanje je bilo pač omejeno na določena mestna središča, razdeljenost na kronovine je bila še posebej izrazita in stiki med denimo Mariborom in Ljubljano so bili znatno manjši kot med Mariborom in Gradcem, stiki z drugimi južnoslovenskimi narodi pa so bili skoraj naključni. Izrazito mešana nacionalna struktura delavskih centrov, kot so bili Ljubljana, Trst, Maribor, Beljak ali Celovec, v nacionalnem pogledu ni vodila k razčiščevanju, kvečjemu k tolerantnosti, ki pa je bila tudi odvisna od kraja in časa. Posebno čas Prve internacionale je bil za prebujajoče se delavsko gibanje pri nas v nacionalnem pogledu kaj nesporobuden, saj delavski agitatorji pri učenju klasikov marksizma niso mogli vzeti v roke kaj drugega kot Marxovo in Engelsovo uničujočo oceno o slovanskih narodih, staro sicer že več kot dvajset let, vendar pa niti ne modificirano. Bakuninovo utopično vizijo o federaciji narodov je v prvi internacionali doletela anatema. Tako so se razmišljanja o ohranjanju nacionalnosti napajala največ iz tradicij demokratov revolucijskega leta 1848, ki jih je bilo v delavskem gibanju v Avstriji precej. V tem kontekstu je tako razumljivo, da je pravica narodov do samoodločbe sicer zapisana v kongresnih aktih neudörflskega kongresa leta 1874, da pa o njej skoraj ni bilo govora niti tam, še manj na terenu. Gotovo pa ne gre podcenjevati tistih primerov, ki so tako redki morda tudi zaradi skopih podatkov o delovanju takratnih društev, ko so se delavci zavzeli za ohranjanje in razvijanje svoje nacionalnosti in nastopali proti germanizatorskim

tendencam vlade ali posameznih nemških meščanskih strank, medtem ko so se ponekod tudi nemški delavci čutili nacionalno ogrožene. Potem ko je bila leta 1889 ustanovljena socialnodemokratska stranka v Avstriji, je kratek čas kazalo, da bo lahko spravila nacionalno vprašanje z dnevnega reda. Vendar je že po nekaj letih prišlo do ustanovitve posameznih nacionalnih strank in ena od njih je bila tudi Jugoslovanska socialnodemokratska stranka, ki si je nadelala ime po predlogu dunajskega jugoslovanskega delavskega društva. Le-to si je ime zamislilo nekoliko bolj vizionarsko, vendar pa ga stranka ni bila sposobna opravičiti na terenu. Ustanovni kongres JSDS je, izhajajoč iz hainfeldskih programskih stališč, sprejel tudi resolucijo o nacionalnem vprašanju, v kateri se je zavzel za ljubezen in bratstvo vseh jugoslovanskih narodov in se pridružil sklepu londonskega kongresa Druge internacionale o pravici vseh narodov do lastnih odločitev. Odločno je protestirala proti govorjenju nasprotnikov, češ da socialna demokracija izdaja svojo narodnost, in enkrat za vselej izjavila, da socialna demokracija ni breznarodna ali protinarodna, ampak mednarodna.¹

Končno je treba nameniti nekaj besed pogostim trditvam, da je socialna demokracija na Slovenskem potujčevala Slovence, tako na Koroškem, Štajerskem in v Trstu. Če je potujčevanje to, da ni objavljala nacionalno nestrpnih član-
kov, ampak tolerantne, potem je to res. Še bolj res pa je, da je težko pripisati vse slabo samo slovenskim socialnim demokratom, ki so bili slaboten člen v slovenskem političnem življenju, še bolj slaboten pa v strankinem vseavstrijskem merilu. Svojo strategijo in taktiko so morali prilagajati svoji matični stranki, ki je imela sedež na Dunaju. Avstrijska socialna demokracija pa je za svojo nacionalno politiko od sestrskih strank Druge internacionale dobivala kaj mačehovsko podporo, saj je prav avstrijska še najbolje reševala svoje hude nacionalne notranje boje, mnogo bolje kot nemška ali francoska. Ne nazadnje je avstromarksizem, ta jakobinizem v girondistični preobleki, ustvaril nekaj svojih temeljnih teoretičnih del prav na področju nacionalne problematike. Ves germanizatorski pritisk pa npr. na Koroškem ni zalegel dosti, dokler je bil slovenski živelj kmečki, šele sodobna industrializacija je slovenstvo razkrojila, mnogo bolj kot vsi politični ali strankarski ukrepi. Podobno se je dogajalo v ZDA (melting pot) ali z Irci sredi preteklega stoletja v Angliji. Poučen je gotovo primer v Seegrabnu na Štajerskem, kjer več tisoč delavcev slovenske narodnosti ni hotelo brati Rdečega praporja in poslušati Etbina Kristana, kljub prigo-varjanju štajerske nemške deželne organizacije, niso se pa hoteli odreči posebnega, v »slovenskih«
pečeh pečenega kruha, kakršnega so poznali doma, od koder so prišli, in brez večjih težav so od svojih delodajalcev takšne peči tudi dobili. Mnenje sodobne historiografije je bolj ali manj enotno, namreč, da je socialna demokracija od vseh strank ponujala še najboljši program za razrešitev nacionalne krize v avstroogrski monarhiji, med strankami pač, saj tudi nobena druga ni dosegla ničesar bistvenega. Seveda pa socialna demokracija prav do

¹ Ferdo Gestrin-Vasilij Melik, Slovenska zgodovina 1792—1918, Ljubljana 1966, S. 169—174, 199—207, 290—296, Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979, S. 468—472, 527 do 541, 570—582, Janko Pleterški, Die Slowenen v Die Habsburgermonarchie 1848—1918, III/2, Die Völker des Reiches, Wien 1980, S. 801—838, tu zlasti S. 829—830 in tam navedena literatura.

konca ni bila za razbitje monarhije, kar pa že prestopa meje reševanja zgolj nacionalnega vprašanja, sicer pa tega v bistvu niso terjale niti druge stranke.²

Društveno življenje delavcev se je v slovenskih deželah začelo brž po ustanovitvi prvih delavskih izobraževalnih društev, ki jih je v Avstriji dovoljeval novi zakon o društvih iz novembra 1867. Kot prvo je bilo avgusta 1868 osnovano delavskoizobraževalno društvo v Mariboru, temu je sledilo ljubljansko, celjsko in slovenjebistriško, pa celovško in beljaško. Organizirali so se tudi tiskarski delavci. Društva so razvila dokaj razvejano društveno dejavnost, ki je temeljila na izobraževanju delavcev, in so prirejale različne tečaje: jezikovne, računske, gledališke, lepopisne, literarne, pevske idr. Velik pomen so posvečali ustanavljanju bolniških blagajn in varstvu delavskih pravic. Ker pa je zakon o društvih prepovedal politično delovanje, se je nekaj elementov te dejavnosti lahko razvijalo le v okviru izobraževalnih predavanj, ki so obravnavale različne dnevnopolitične dogodke, kot volitve, odnos države do delavstva, cerkve, izobrazbe, politične ureditve monarhije ipd. Naročala so si društva delavske liste iz drugih delov monarhije. V teh prvih letih delavskega gibanja najdemo razmeroma skope podatke o stališčih na novo porajajočega se delavskega gibanja do nacionalnega vprašanja. Dejstvo je, da je bilo članstvo delavskih izobraževalnih društev v Ljubljani in Mariboru (za katere imamo kolikor toliko oprijemljive podatke) nacionalno mešano. Poleg Slovencev so bili člani zlasti Nemci in Čehi. Jezik društva je bil vsaj v začetku tudi slovenščina, kasneje pa je v Mariboru začela prevladovati nemščina, v Ljubljani pa vedno bolj slovenščina. Najbrž je bila večina članov vešča obeh jezikov, navadno pa sta bila govornika dva, za vsak jezik eden. Prav ob koncu šestdesetih let je slovensko meščanstvo prevzelo po češkem zgledu politiko taborov, množičnih zborovanj na prostem, ki se jih je udeležilo več tisoč ljudi in na katerih so zahtevali pravico do uporabe slovenskega jezika v šoli in uradih ter zedinjeno Slovenijo. To so bila intenzivna leta slovenskega nacionalnega prebujenja in izoblikovanja dveh političnih taborov — klerikalnega in liberalnega. Oba pa sta imela prav na vrhu svojih programskih izhodišč zapisano geslo o boju Slovencev proti nemškemu pritisku. Delavsko gibanje je v tem času uveljavljalo predvsem svoje socialne in politične pravice, v nacionalnem pogledu pa je zagovarjalo strpnost med narodi, ni ga še motilo, da se je lahko prosvetljevalo le z nemškimi ali češko pisanimi delavskimi listi, niti dvojezična narava društev in njihovih zborovanj.

Seveda pa popolna sloga le ni vladala in nacionalna trenja tudi zasledimo. Tako je v tiskarskem društvu Vorwärts v Ljubljani prišlo do večjega spora leta 1875 ob 400-letnici Guttenbergovega rojstva, ko so za društveno proslavo razposlali samo slovenska vabila.³ Nemški člani društva so menili, da je dobila proslava čisto narodni značaj in izgubila karakteristiko delavskega praznika. Sklican je bil celo izredni občni zbor, na katerem je prevladala slovenska stran,

² Dušan Kermavner, Začetki slovenske socialne demokracije v desetletju 1884 do 1894, Ljubljana 1963, Franc Rozman, Socialistično delavsko gibanje na slovenskem Štajerskem do 1914, Ljubljana 1979, Janko Pleterski, Koroška socialna demokracija in slovensko nacionalno vprašanje na Koroškem do 1914, v Zgodovinski časopis 16, (1962), S. 212—218.

³ Jasna Fischer, Obrtniška in delavska društva in začetki delavskega gibanja v Ljubljani do leta 1884, magistrska naloga, Ljubljana 1972, S. 18—19 (rokopis).

vendar le za nekaj mesecev, potem pa se je nacionalni spor zgladil, kar je trajalo do poletja 1883. Takrat je bil neki koncert, ki se je spremenil v slovensko nacionalno manifestacijo, odborovo zastavo je zamenjala slovenska trobojnica in celo nemške pesmi so peli v slovenščini. Spor se je tako zaostril, da ga je moral miriti Karl Hofer, urednik centralnega glasila tiskarjev Vorwärts, ki je izhajalo na Dunaju, vendar pa urednik ni mogel pomiriti duhov in januarja 1884 so nemški člani osnovali svoje društvo.⁴ V delavskem izobraževalnem društvu v Ljubljani ter Mariboru je v začetku prevladovala strpnost, in kljub temu, da je bil vpliv mladoslovenske, torej liberalne struje v ljubljanskem društvu viden, je novinar Albin Arko pozival delavce, naj bodo strpni, saj ni njihova naloga, da rešijo nacionalno vprašanje, ampak naj bodo zvesti sinovi svojega rodu ter naj ne kratijo pravice in spoštovanja drugim narodom, saj ima Avstrija dovolj prostora za vse.⁵ To pa daje slutiti, da je za zunanjo podobo strpnosti bilo marsikaj nerazčiščenega in da so nacionalna nasprotja le bila. Tudi pod predsedništvom Matije Kunca — takrat je prevladal vpliv radikalne struje, ki ga je prinesel v Ljubljano Johann Most — je društvo sodilo, da imajo delavci pomembnejše interese kot obrambo svoje nacionalnosti, doseči morajo višji cilj, saj gre za njihovo izenačenje v socialnem življenju. Poudarjanje strpnosti pa je moralo koreniniti v nacionalnih nasprotjih, saj delavsko društvo ni živelo v vakuumu, ti spori pa so bili sicer v slovenskem političnem življenju tedaj zelo latentni. Drugače si tudi ne moremo predstavljati, zakaj je Kunc večkrat tožil, da bi se delavsko gibanje bolje razvijalo, če ga ne bi ovirali nacionalni spori.⁶

Neudörfelski kongres avstrijske socialne demokracije aprila 1874 predstavlja pomemben mejnik v razvoju avstrijskega delavskega gibanja. Po treh letih razcepa je Andreasu Scheuju in njegovim somišljenikom uspelo v novem programu na marksistični osnovi ponovno združiti avstrijsko delavsko gibanje in kmalu po njem je Oberwinder kot vodja zmerne struje povsem izgubil svoj vpliv. Razpravi o devetih točkah neudörfelskega programa, med katerimi nastu najbolj zanima določba o pravici narodov do samoodločbe, se je pridružilo tudi delavsko gibanje na slovenskih tleh. Globine in daljnosežnosti te točke (pravica do samoodločbe) pa očitno ni dojelo in na nobenem shodu niso o njej razpravljali, čeprav so povsod, v Ljubljani, Celju in Mariboru, društva program v celoti sprejela. Pa tudi drugje ta točka, ki se nam danes zdi tako pomembna, ni imela dosti večjega odmeva, in zelo značilno je, da je ta točka našla svoje mesto samo v neudörfelskem programu, v hainfeldskem in brnskem je pa ni več najti.⁷

Omeniti je treba še Maribor, zaradi njegove nacionalne specifičnosti in velike aglomeracije delavstva, saj so delavnice Južne železnice zaposlovale že od leta 1863 stalno okrog 1500 delavcev, in ti so Mariboru dali povsem drugačen pečat kot v Ljubljani, saj je bilo v Mariboru več industrijskega proletariata, ki je

⁴ Ibid.

⁵ Ibid., S. 25.

⁶ Ibid., S. 34—35.

⁷ Franc Rozman, Socialistično delavsko gibanje, S. 63, Herbert Steiner, Die Arbeiterbewegung Österreichs 1867—1889, Wien 1964, S. 100, Internationale Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung (100 Jahre sozialdemokratischer Parteitag Neudörfel 1974) ITH-Tagungsberichte 8, Wien 1976.

bil zaradi narave svojega dela (delavci na železnici so mnogo potovali in se seznanjali z delavci drugod) in nacionalne heterogenosti (Nemci, Čehi, Hrvati, Slovenci) mnogo manj krajevno zaprt in ozek, po drugi strani pa mnogo manj dovzeten za nacionalne boje in bolj internacionalen. Zunanja podoba Maribora je bila nemška, okolica pa je bila slovenska.⁸ Tu je maja 1869 v delavskem izobraževalnem društvu prišlo do zanimive debate o nacionalnem vprašanju, ki v slovenskem delavskem gibanju do konca stoletja ni bila presežena. Delegati iz Graza, s katerim je imel Maribor tako tesne stike, da je bil skoraj njegova podružnica, so poudarjali načelo internacionalnosti, ker je za delavstvo osnovnega pomena socialno vprašanje, to pa je mednarodno. Opozarjali so, da se delavstvo ne sme spuščati v nacionalne spore, ki so le voda na mlin nemškim in slovenskim meščanskim strankam, delavstvu pa le škodijo. Predsednik mariborskega društva Franz Wiesthaler, graški »achtundvierziger« in zelo demokratično nastrojen, v tem času v stiku s Philipom Beckerjem in Prvo internacionalo, pa je opozoril, da je moč izgubljeno politično svobodo spet pridobiti, izgubljene nacionalnosti pa ne. Dejal je, da se morajo delavci boriti za politično in narodno svobodo in ju ne smejo razdvajati. Na področju popolne politične svobode mora tudi narodnost dobiti svoje pravice. Delavci, čeprav različnih narodnosti, si morajo prizadevati za politično enakopravnost hkrati s prizadevanjem po izboljšanju socialnega položaja, in le s tako enotnostjo bodo zmagali. S svojimi idejami je ostal osamljen, saj so drugi dokazovali, da nadaljnje poudarjanje nacionalnosti lahko privede Avstrijo na rob propada.⁹ Do ustanovitve stranke je bilo v Mariboru vprašanje nacionalne pripadnosti na dnevnem redu shoda delavskega društva samo še enkrat. Konec avgusta 1882 se je neki član društvenega odbora obregnil proti Nemcem in poudaril, da niso samo oni upravičeni, da sodelujejo v kulturnem razvoju naroda, ampak tudi druge narodnosti, in podčrtal, da mora biti vsaka narodnost enakopravna, ne glede na to, kakšnega jezika je, če se le bori za korist delovnega ljudstva, ter kritiziral nemške nacionalce, ki poudarjajo samo nemško narodnost.¹⁰

V tem začetnem obdobju delavskega gibanja, ki bi ga lahko imenovali društveno, saj socialnodemokratske stranke še ni bilo in je bila dejavnost organizirana le v društvih, ki med seboj niso bila posebno trdno povezana, pri delavstvu na Slovenskem ne moremo govoriti o kakšnem diferenciranem odnosu do nacionalnega vprašanja. Delavstvo je bilo tudi nacionalno zelo mešano, saj je bila prav delavska plast nacionalno najbolj heterogeno sestavljena, ker so se na poti s trebuhom za kruhom na slovenskem ozemlju srečevali nemški, italijanski, hrvaški in češki delavci s svojimi sodruzi slovenske narodnosti. Delavsko gibanje je imelo v glavnem nemški videz, saj so bili voditelji delavskih izobraževalnih društev večinoma Nemci, na shodih in zborovanjih je prevladoval nemški jezik, krožil pa je skoraj izključno nemški delavski tisk. Jezik na shodih pa ni bil večini nemški le zaradi prevladujoče dvojezičnosti sodelujočih, ampak tudi zato, ker slovenski delavci ob branju nemških delavskih listov, ker slovenskih ni bilo, preprosto niso bili večji predavanja in diskutiranja v slovenščini, saj niso poznali ustrezne terminologije.

⁸ Franc Rozman, Socialistično delavsko gibanje, S. 49.

⁹ Ibid. S. 84—88.

¹⁰ Ibid. S. 79—80.

Konec osemdesetih let preteklega stoletja se je Viktorju Adlerju po nekajletnem prizadevanju posrečilo, da je združil zmerno in radikalno strujo v avstrijskem delavskem gibanju. Tako je na prelomu 1888/89 prišlo do združenega kongresa avstrijske socialne demokracije v Hainfeldu, nedaleč od Dunaja. Tega kongresa so se udeležili tudi slovenski delegati. Socialnodemokratsko gibanje je postalo organizirana politična stranka, del te stranke je postalo tudi delavsko gibanje na slovenskem ozemlju, ki se je odtlej razvijalo mnogo bolj živahno in v kronovini Kranjski, ki je bila edina kronovina, kjer so imeli Slovenci nacionalno in tudi politično premoč in kjer je bilo jedro slovenskega nacionalnega gibanja, pa tudi tretji politični tabor, poleg liberalnega in klerikalnega. Kmalu je postalo očitno, da je socialna demokracija sicer res edina stranka, ki je organizirala delavstvo po vsem cislajtanskem delu monarhije, da pa zaradi mnogonacionalnosti države ne bo mogla ostati do tega vprašanja indiferentna, in po letu 1896 so bile osnovane posamezne nacionalne socialnodemokratske stranke s sicer skupnim vodstvom na Dunaju.¹¹ V Ljubljani je bila 15. in 16. avgusta 1896 osnovana Jugoslovanska socialnodemokratska stranka (odslej JSDS), ki naj bi sicer združevala vse socialnodemokratske organizacije v Cislajtaniji, dejansko pa je bila to slovenska socialnodemokratska stranka, medtem ko je bila v Istri in Dalmaciji njena dejavnost skromna in zapoznena. JSDS je bila vseskozi pod močnim vplivom dunajskega strankinega vodstva in materialno od njega zelo odvisna, kar je bilo pogojeno z njeno slabotnostjo na matičnem ozemlju. To je bil tudi vzrok, da nikoli ni vključevala delavskih organizacij na vsem slovenskem etničnem ozemlju in te zahteve tudi nikoli ni postavila. Tako so bile po vsej Koroški vseskozi organizirane samo nemške organizacije, prav tako pa tudi po večjem delu Štajerske, in šele v zadnjem desetletju pred prvo svetovno vojno si je na območju južno od Celja izborila svoje delavske organizacije, v predelu torej, kjer nemškega prebivalstva ni bilo. Po ustanovitvi stranke so se začeli slovenski socialni demokrati prvič ozirati tudi k drugim južnoslovanskim delavskim središčem in tako je bil udeleženec ustanovnega kongresa JSDS tudi eden od hrvatskih voditeljev — Ivan Ancel. Ta je skupaj z voditeljem JSDS Etbinom Kristanom, žurnalistom in pisateljem ter prvim intelektualcem v slovenskem delavskem gibanju, na zboru v Ljubljani predlagal tudi resolucijo o nacionalnem vprašanju, ki je sicer prevzela stališče hainfeldskega programa, za slovenske razmere pa jo je bilo treba posebej poudariti.

Resolucija pravi, da zastopniki slovenskih in hrvatskih delavcev menijo, da delavstvo nima vzroka brigati se za narodni prepir meščanstva. Delavski narod potrebuje izboljšanje svojega položaja, ker je beda po vseh jugoslovanskih deželah enaka. Nasproti prepiru meščanskih slojev v jugoslovanskih deželah postavlja jugoslovanski proletariat ljubezen in bratstvo vseh jugoslovanskih narodov in se pridružuje sklepu londonskega kongresa II. internacionale 1896, ki terja popolno pravico lastnega odločanja vseh narodov in simpatizira z delavci vseh dežel. Kongres tudi odločno protestira proti ugovorom nasprotnikov, češ da socialna demokracija izdaja svojo narodnost, izjavlja pa enkrat za vselej, da socialna demokracija ni breznarodna ali protinarodna, ampak mednarodna.¹²

¹¹ Hans Mommsen, *Die Sozialdemokratie und die Nationalitätenfrage im Habsburgischen Vielvölkerstaat*, Wien 1963, S. 237.

¹² Delavec, št. 26, 1. 9. 1896.

V tem programu bi težko našli idejo, ki se je najbrž že začela porajati v glavi Etbina Kristana in ki jo je razvil najprej v praški socialistični reviji Akademie nekaj pred Rennerjevo brošuro Staat und Nation, predstavil pa nato na brnskem zboru avstrijske socialnodemokratske skupne stranke kot alternativni predlog. Zastopal je personalistični princip, ki se zdi povsem utopičen in v Brnu tudi ni bil sprejet, izhajal pa je po vsej verjetnosti iz dejstva, da slovenska socialna demokracija ni bila prisotna v vseh kronovinah, kjer so slovenski delavci živeli in delali. Kristanov članek v reviji Akademie vse do brnskega zbora ni naletel na poseben odmev in se do njega nihče ni opredelil. Konec septembra 1899 je VII. zbor avstrijske socialnodemokratske skupne stranke sprejel nov nacionalni program, ki naj bi odseval nov položaj stranke, kakršen je nastal po razdelitvi stranke na posamezne nacionalne enote. Debata o nacionalnem vprašanju ni bila zadosti dobro pripravljena, udeležili pa se je niso niti najboljši poznavalci te problematike, vendar je bil sprejet tako imenovani brnski program, ki je skoraj do konca monarhije opredelil stališče socialne demokracije do tega vprašanja. Razmeroma kmalu se je sicer pokazalo, da program ni najboljši in da je potreben popravkov in dopolnil, vendar do tega ni več prišlo, saj se je po letu 1909, po sporu s češkimi strokovnimi organizacijami končalo skupno delovanje avstrijske socialne demokracije. Nacionalni spori, ki so tako močno pretresali dvojno monarhijo socialne demokracije seveda niso obšli, ampak so bistveno zamajali njene temelje.

Brnski program je zahteval, da se Avstrija preobrazi v demokratično narodnostno zvezo (Nationalitätenbundesstaat), namesto kronovin pa osnujejo samoupravna telesa, ki bodo razmejena po narodnostnih mejah, vsa ozemlja enega naroda pa tvorijo skupaj narodnostno enotno zvezo, ki opravlja svoje narodne zadeve popolnoma avtonomno. Etbina Kristan pa je v imenu eksekutive JSDS »in Erwägung, daß die allgemeine Auffassung der nationalen Frage in Österreich eine falsche ist, indem die Nation mit dem Territorium verwechselt und so aus einer rein kulturellen eine Besitzfrage gemacht wird, daß aber die lebenden Nationen niemals identisch sein können mit todten Landkarten«,¹³ zahteval »jedes in Österreich lebende Volk ist, ohne Rücksicht auf die von seinen Mitgliedern bewohnten Territorien, eine autonome Gruppe, welche alle ihre nationalen (sprachlichen und kulturellen Angelegenheiten) ganz selbstständig regelt und besorgt; territoriale Gebiete haben nur einen rein administrativen Charakter und sind ohne jeden Einfluß auf die nationalen Verhältnisse; im Staate sind alle Sprachen vollkommen gleichberechtigt, es sind demnach alle nationalen Vorrechte, also auch jegliche Staatssprache auszuschliessen; die Nothwendigkeit des gegenseitigen Verkehrs wird die freien Völker selbst anleiten, auch jene Sprachen zu erlernen, welche sie nebst der Muttersprache zum praktischen Gebrauch benöthigen«. ¹⁴ Predlog je to utemeljeval: »Die Förderung und Entwicklung der nationalen Eigenart jedes einzelnen Volkes ist nur auf Basis gleichen Rechtes und der Freiheit möglich; deshalb ist jeder bureaukratischstaatliche Zentralismus, ebenso aber auch jedes landesfeudale Prinzip und überhaupt jede Identifikation des Volkes mit einem Territorium

¹³ Verhandlungen des Gesamtparteitages der Sozialdemokratie in Österreich abgehalten zu Brünn, Wien 1899, S. XIV.

¹⁴ Ibid.

zu verwerfen.«¹⁵ Na zboru so ta predlog močno kritizirali in je zanj glasoval le Kristan sam, ki se je sicer uklonil mnenju večine, vendar se v njegovih kasnejših spisih ta ideja še večkrat pojavlja. Na zboru je takole zagovarjal svoj predlog: »Die Resolution der Exekutive ist für mich auch deshalb unannehmbar, weil sie wieder etwas wie eine Art neuen Besitzstandes schafft. Auch der Punkt über den Schutz der Minoritäten ist mir nicht gerade sympatisch. Anstatt dessen sollte ein Gesetz zur Regelung gemeinsamer Angelegenheiten der auf einem Territorium wohnenden Nationen gemacht werden. Durch den Schutz der Minoritäten wird der Anschein erweckt, als ob prinzipiell die Majorität das Recht habe, die Minorität zu vergewaltigen und daß man dieses Recht erst durch ein Gesetz eindämmen müsse. (...) Aber ebenso wie die römische Kirche von jedem Territorium absieht und dennoch eine feste Organisation hat, ebenso ist es auch mit den Nationalitäten möglich. Durch die Resolution der Gesamtextekutive werden die Reibungsflächen zwischen den Nationen nur wenig vermindert, aber ganz gewiß nicht beseitigt. Selbst dort, wo die Nationen in kompakten Massen beisammenleben, sind sie an den Peripherien immer gemischt. Es wird daher schwer sein, die Grenzen festzulegen. Wie soll im Küstenland eine territoriale nationale Scheidung zustande gebracht werden? Die Stadt Triest ist zum überwiegenden Theil italienisch, das Territorium der Umgebung ist fast ausschließlich slowenisch. Ja, wenn man ganz kleine Kantone machen würde und die nationalen Kantone zusammen erst eine Einheit bilden, dann allerdings ginge es.«¹⁶ Do uresničitve brnskega programa ni nikoli prišlo, pa tudi sama avstrijska socialna demokracija ni kaj dosti storila, da bi vsaj v okvirih lastnega delovanja razbila kronovinske meje in razmejila svoja agitacijska okrožja po narodnostnih mejah, saj je bilo že rečeno, kakšen je bil položaj na Koroškem ali na Štajerskem, kjer bi bil ta princip razmeroma lahko uresničljiv, mnogo lažje kot npr. v Trstu. Slovensko ozemlje je bilo pač premajhno in delavsko gibanje premalo močno in pomembno, da bi dunajska stranka hotela tvegati tak radikalen poseg.

Nekako do preloma stoletja je nacionalno vprašanje še ostalo v idejnih okvirih klasikov marksizma, Marxa in Engelsa, potem pa so se pojavile nove razlage in stališča.¹⁷ Iluzijo, da se mednarodna solidarnost proletariata lahko uveljavi proti silam meščanskega nacionalizma, pa je zavrgel šele nenaden razpad Druge internacionale. Tako je leva socialistka Roland-Holstova leta 1915 zapisala, »da je sedanja svetovna vojna dokazala samo, da je mednarodna misel neskončno manj zakoreninjena v proletariatu, kot smo mislili pred desetimi leti.«¹⁸ Med tistimi teoretiki Druge internacionale, ki so marksistično teorijo o nacionalnem vprašanju razvijali naprej, velja omeniti Otta Bauerja, Karla Kautskega in Karla Rennerja. Vsi trije so bili brani tudi med slovenskimi so-

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid. S. 86.

¹⁷ Georges Haupt, Michael Löwy, Claudie Weill, *Les marxistes et la question nationale 1848—1914*, Paris 1974, *Sozialdemokratie zwischen Klassenbewegung und Volkspartei*, Frankfurt 1974, Hans Mommsen, Otto Bauer, Karl Renner und die sozialdemokratische Nationalitätenpolitik in Österreich von 1905 bis 1914, v *Studies in East European Social History*, Leiden 1977, S. 3—32, Hans Mommsen *Arbeiterbewegung und Nationale Frage*, Göttingen 1979.

¹⁸ Cit. po Georges Haupt, *Der Kongress fand nicht statt*, Wien-Frankfurt-Zürich 1967, S. 172.

cialnimi demokrati in so vplivali na delovanje in stališča JSDS. Kautsky je v tradiciji nazorov Marxa in Engelsa ocenjeval nastanek nacionalne države kot ireverzibilen proces in po njegovem mnenju bodo nacionalne države zamenjale mednacionalne enote. Vztrajno je trdil, da je nacionalnost pojav, povezan izključno z eksistenco kapitalizma, in zato nacionalnost le posredno tangira interese delavskega razreda.¹⁹ Iz drugačnih izhodišč sta izhajala Renner in Bauer, pri čemer se je prvi bolj zadržal pri državnopravnem pojmovanju naroda in je iskal rešitve za zaključen gospodarski prostor dvojne monarhije, Bauer pa je skušal Rennerjeva stališča spraviti v sklad z marksističnimi stališči. Po mnenju H. Mommsena pomeni Bauerjeva knjiga *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie* najpomembnejšo revizijo v marksistični teoriji naroda. Bistvena razlika v primerjavi z Marxom je v tem, da po Bauerju socializem ne bo odpravil naroda v korist kozmopolitskih struktur, ampak se bo narod šele v socializmu lahko do kraja socialno in kulturno uveljavil. V nasprotju z Rennerjem je Bauer tudi poudarjal različnost nacionalnih kultur. Bauerjevo prepričanje, da prihodnji razvoj ne bo šel v smeri nacionalnega preustroja, temveč nacionalne diferenciacije, je historični razvoj potrdil. Tudi sam Viktor Adler je od 1907 zahteval revizijo brnskega programa in je predlagal za izhodiščno linijo načrt ustavnega odbora v Kromežihu iz leta 1848. Torej podobno kot Renner, le da je to skušal dopolniti s personalistično avtonomijo. Kmalu pa se je pokazalo, da se v imperialistični epohi nacionalna problematika ni dala več zaježiti le s konstitucionalnimi in demokratičnimi sredstvi.²⁰

Aneksijska kriza, ki je v dobršni meri pospešila špekulacije meščanskih političnih strank o bližnjem preustroju monarhije iz dualizma v trializem ali subdualizem, je tudi JSDS silila v bolj definirano stališče o viziji razvoja jugoslovanskih narodov v monarhiji. Misliti je bilo treba na skupno stališče s hrvatsko in novo ustanovljeno bosansko socialnodemokratsko stranko. Tako se je izoblikoval predlog po sklicanju posebne konference jugoslovanskih socialnih demokratov, za kar sta dali idejo JSDS in hrvatska SDS, neodvisno od dunajskega vodstva stranke, kar je pomembno, saj je bilo takšnih samostojnih akcij malo. Dejstvo, da je od ideje do realizacije trajalo skoraj vse leto 1909, kaže, da stvar ni bila enostavna in da je dunajsko vodstvo imelo številne pomisleke.

Na sedmem zboru JSDS v Ljubljani od 31. januarja do 2. februarja 1909 je bilo sklenjeno, naj se problemi in vprašanja, ki jih je izzvala aneksija, prediskutirajo na konferenci vseh zainteresiranih socialnodemokratskih strank in se zavzame skupno stališče.²¹ V tem smislu je Etbín Kristan poslal dunajskemu vodstvu, konkretno strankinemu tajniku Ferdinandu Skaretu, 13. februarja 1909 pismo, v katerem pravi, da jugoslovanski sodrugi ne morejo preprosto ignorirati vseh problemov, ki so zdaj nastali, in da te stvari ne zadevajo le jugoslovanskih sodrugov, ampak vse v Avstro-Ogrski, ter sprašuje, če je dunajsko vodstvo principiuelno pripravljeno udeležiti se te konference in kateri čas mu najbolj ustreza.²² V drugem pismu čez mesec dni, točneje 15. marca 1909, je

¹⁹ Hans Mommsen, *Sozialismus und Nation*, v *Soziale Bewegung und politische Verfassung. Beiträge zur Geschichte der modernen Welt*. Hrg. Ulrich Engelhardt, Volker Sellin, Horst Stuke (Conze Festschrift), Stuttgart 1976, S. 653—676, tu, S. 674.

²⁰ Hans Mommsen, O. Bauer, K. Renner . . ., S. 15.

²¹ Zgodovinski arhiv KPJ, 5, Beograd 1951, S. 171.

²² Allgemeines Verwaltungsarchiv Wien (AVA), Parteistellen, Karton 106.

Etbin Kristan sporočil, da so se vodstva JSDS in hrvatske SDS ter bosanske SDS domenila, da skličejo konferenco za velikonočne praznike. Predvideni sta bili dve točki dnevnega reda: aneksija Bosne in Hercegovine in njene posledice ter kulturno in nacionalno vprašanje Jugoslovanov.²³ Konferenca je bila nato večkrat preložena, 21. in 22. novembra 1909 pa se je vendarle sestala v Ljubljani, čeprav je bilo naprej predvideno, naj bi bila v Trstu, Reki ali Opatiji.

V začetku septembra 1909 je bil v Smichovu v Pragi zbor češke socialne demokracije, od katerega je JSDS pričakovala, da bo utrdil personalistični princip nacionalnega vprašanja. Ob tem je »Rdeči prapor« pisal: »Ako doseže osebnostno načelo v stranki splošno priznanje, bo to jako važen korak. Po našem prepričanju je to sploh *edina socialistična rešitev* narodnega vprašanja, dočim je avtonomija na teritorialni podlagi le kompromis s tradicionalnimi domovinskimi nazori. Če se spozna v osebnostnem principu rešitev problema, se nam kaže, da ima današnja Avstro-Ogrska prav poseben pomen in poklic, na njenem ozemlju se ima izvršiti eksperiment, ki ima postati merodajen za narodnopравни razvoj cele Evrope, morda celo Zemlje. Pokazalo se bo pa tudi pri strogem studiju tega problema, da sploh ni rešitve *nacionalnega vprašanja brez socializma*, če se išče v resnici pravica in svoboda.«²⁴ Ta pričakovanja se niso uresničila in večina čeških socialnih demokratov se je zavzela za avtonomijo čeških dežel, ni pa se mogla dokončno odločiti, ali naj se to zgodi na teritorialnem ali na personalnem principu. Predlagatelj resolucije, ki ni bila sprejeta, je bil Bohumil Šmeral, ki je češke socialne demokrate nato zastopal na ljubljanski konferenci.

Tivolska resolucija, kakor je dobilo ime stališče, sprejeto na ljubljanski konferenci, je formulirana v marsičem nejasno in so jo zato tudi različno interpretirali.

Tivolska resolucija, če na kratko povzamemo, pravi v svojih programatičnih točkah, da: 1. avstroogrski Jugoslovani štejejo za končni cilj svojega narodno-političnega stremljenja popolno narodno združitev vseh Jugoslovanov, ne glede na različnost imen, vere, pisave in dialektov ali jezikov; 2. kot deli velikega enotnega naroda stremijo, da se konstituirajo kot enoten narod, ne glede na vse umetno napravljene državno-pravne in politične pregraje, želeč skupno nacionalno-avtonomno kulturno življenje kot svobodna enota v popolnoma demokratični konfederaciji narodov; 3. k temu končnemu cilju jih vodi le neumorno delo in boj na podlagi obstoječih realnih političnih razmer in naprav sedanje dualistične Avstro-Ogrske, borba za popolno demokratizacijo vseh narodnih, državnih in političnih institucij.²⁵

Etbin Kristan je že znatno prej, na IX. zboru avstrijske socialnodemokratske skupne stranke na Dunaju leta 1903 v debati o dualizmu, kjer se je stranka izrekla za odcepitev od Ogrske in se tako odločila za maloavstrijski koncept, v debati opozoril, da so Jugoslovani že tako preveč razdeljeni in se mu zrahljanje odnosa med Avstrijo in Ogrsko zdi za jugoslovanske socialiste še slabše. »Čeprav na prvi pogled ločitev ni videti zaželena, z višjega vidika ne preostane nič drugega kakor razdeliti to naključno zlepljeno telo v njegove naravne dele,

²³ Ibid.

²⁴ Rdeči prapor, št. 90, 28. 9. 1909.

²⁵ Zgodovinski arhiv..., S. 202.

šele tedaj se bodo deli, ki spadajo skupaj, spet svobodno združili. Kajti menimo, da moderna Avstrija — morebiti to sploh ne bo Avstrija — lahko nastane le, če se nemoderna, fiktivna Avstrija razruši.«²⁶ Mnogo drugače tudi leta 1909 Kristan ni mislil in njegova vizija svobodnih narodov v socializmu je na razpotju med ustaljenim mišljenjem, da bo socializem rešil nacionalno vprašanje v kozmopolitski skupnosti ekonomsko, politično in kulturno svobodnih ljudi in med novejšo koncepcijo, da tudi v socialističnem občestvu narod ne bo izginil. Podobno je stališče drugega pomembnega tvorca tivolske resolucije Juraja Demetrovića, ki ga je objavil v praški socialistični reviji »Akademie« in po katerem se v tivolski resoluciji zahteva za avstrijske Jugoslovane narodna avtonomija po personalističnem principu. To pa bo mogoče uresničiti šele, ko se bo vsa Avstro-Ogrska spremenila v demokratično federacijo enakopravnih in svobodnih narodov. Hkrati naj bi potekal boj za proletarski socializem na gospodarskem področju, končna rešitev jugoslovanskega vprašanja pa bo dosežena v mednarodnem socializmu. Po Demetroviću naj bi se ta razvoj dogajal postopoma, v fazah.²⁷

V svojem poročilu notranjemu ministru je kranjski deželni predsednik Schwarz točno zapisal, da se socialna demokracija zavzema za zedinjevanje Jugoslovancev na kulturnem področju, čeprav po njegovem mnenju megleno sestavljena resolucija dopušča tudi ustanovitev nove državne tvorbe na jugu monarhije.²⁸ Nekateri predstavniki so se v svojih govorih posebej zavzemali za solidarnost proletariata in proti pojavom šovinističnih idej, kar je zlasti moral občutiti Bohumil Šmeral s svojimi izkušnjami na smihovskem zboru češke socialne demokracije. Dimitrije Tucović s sklepi konference sicer ni bil preveč zadovoljen, v jugoslovanski kulturni skupnosti pa je videl za Srbe iz kraljevine izhod iz blokade in osamljenosti.²⁹

Tivolska resolucija je ostala nacionalni program slovenske socialne demokracije vse do razpada avstroogrške monarhije in šele zadnji meseci leta 1918 so stranko prisilili, da se ga je nehala oklepiti. S sklicem ljubljanske socialistične konference v Ljubljani novembra 1909 je JSDS poudarila svojo nasklonitev na delavske stranke drugih jugoslovanskih narodov. Tako politično usmeritev je pogojevala tudi aneksijska kriza in vedno bolj poudarjen politični pomen južnoslovanskega vprašanja v celotni politiki habsburške monarhije, kjer je bila v ospredju vedno hujša kriza dualizma. Jugoslovanska problematika pa je nakazovala tudi možnosti trialistične ali subtrialistične rešitve. Tivolska resolucija kot rezultat ljubljanske konference je bila formulirana tako, da je odpirala različne možnosti interpretacije in ponujala možnosti za različne oblike nadaljnje politične usode jugoslovanskih narodov. Osnovni koncept pa je vendarle bil in ostal ohranitev enotnega gospodarskega prostora, kar je bila vedno želja socialnih demokratov, to pa je seveda pomenilo tudi ohranitev dvojne monarhije. Vsa nadaljnja politika JSDS tja do poletja 1918 to potrjuje.

V letih po tivolski resoluciji so se v JSDS pojavili tudi drugačni pogledi, ki so sicer ostali omejeni na strankine razumnike, vendar pa dovolj jasno

²⁶ Ibid, S. 116.

²⁷ Juraj Demetrović, Problem Jihoslovanstva a socialni demokracie, Akademie, 14, 1910, No. 4, S. 145—149.

²⁸ AVA, Ministerium des Inneren, Präs. št. 13359.

²⁹ Rdeči prapor, št. 127 in 128, 23. in 25. 11. 1909.

kažejo, da rešitev nacionalnega vprašanja v okvirih tivolske resolucije tudi v očeh sodobnikov ni bila dokončna, niti najbolj posrečena. Omeniti je treba, da je bila konec marca 1909 v Celju ustanovljena štajerska deželna organizacija JSDS in to po več kot desetletnem boju z nemško štajersko socialnodemokratsko organizacijo, ki tako imenovanega celjskega okrožja ni bila pripravljena odstopiti JSDS, navkljub odločitvi zbora skupne stranke na Dunaju 1897.³⁰ Avstrijska skupna stranka ni bila sposobna napraviti reda, in ko se je dejavnost JSDS v celjskem okrožju dovolj razvila, je JSDS ustanovila svojo organizacijo, ki jo je štajerska nemška organizacija priznala šele 1911. Ta spor je lep primer, kako niti na tako majhnem ozemlju zaradi nacionalnih trend in mišljenja, da je ogroženo nemštvo, ni bilo mogoče preseči kronovinskega principa in iti po poti brnskega nacionalnega programa. Tudi ob vprašanju, ali je treba obsoditi češki separatizem leta 1911 in 1912 ali ne, so prišla na dan nacionalna trenja, in največji gorečnejši so v separatizmu videli konec internacionalizma in prevlado nacionalistične miselnosti. Najbolj pronicljivi duhovi v JSDS kot dr. Anton Dermota, Albin Prepeluh-Abditus, dr. Dragotin Lončar in dr. Henrik Tuma pa so leta 1913 v anketi liberalne revije Veda o kulturno-jezikovnem jugoslovanstvu morali ostro zavriniti mnenje, naj se Slovenci odrečejo narodne samobitnosti in prid jugoslovanstvu. Tezo, da je jugoslovansko vprašanje le kulturno, ne pa politično, je najbolj dosledno in vizionarsko zavrzel pisatelj Ivan Cankar v svojem predavanju v Ljubljani aprila 1913. Prvi je videl rešitev slovenskega in jugoslovanskega vprašanja v federaciji neodvisnih narodov s takimi pogledi pa je ostal v JSDS osamljen vse do razpada monarhije.³¹

Ob majniški deklaraciji in njej sledečemu deklaracijskemu gibanju od konca maja 1917 je v JSDS prišlo do razdora med strankinim vodstvom in opozicijsko socialistično mladino, in sicer zaradi vprašanja, ali naj se stranka pridruži politiki združenega meščanstva ali pa naj nadaljuje svojo na razrednem stališču zasnovano pot. Glavni ideolog razredne politike je bil dr. Henrik Tuma, ki je od vsega začetka sodil, da je tivolska resolucija za jugoslovansko vprašanje ustreznjša rešitev kot majniška deklaracija, čeprav je bila temeljna misel tivolske resolucije, da je jugoslovansko vprašanje kulturno, ne pa politično in državno. Še decembra 1917 je v pismu Karlu Rennerju zapisal, da je zanj narod enotnost kulture in volje. Zaradi vztrajanja na avstromarksističnih pozicijah je zato JSDS v nacionalnem vprašanju stala na manj naprednih pozicijah kot meščanske stranke. Od maja 1918 je JSDS začela sodelovati v deklaracijskem gibanju, končno pa je na zagrebški konferenci 6. oktobra 1918 obveljal sklep, da bo stranka sodelovala v narodnih svetih v vseh točkah, ki ne nasprotujejo socialističnim načelom, kajti nacionalno državo je namreč mogoče imeti za prvi pogoj za uspešnejši razredni boj.³²

Idejo tega odločilnega preloma je lepo povzel Abditus, ko je zapisal, da »v tej veliki dobi ne moremo drugače kot biti edini s svojim narodom ... zakaj

³⁰ Rdeči prapor, št. 24, 24. 3. 1909, Franc Rozman, Socialistično delavsko gibanje, S. 173—178.

³¹ Franc Rozman, Janko Prunk, Austromarksistische Konzeptionen der JSDS bei der Lösung der slowenischen Nationalitätenfrage, v Studies in East European Social History, Leiden 1977, S. 33—42, tu, S. 42.

³² Janko Pleterski, Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo, Ljubljana 1971, S. 203—205.

strašno bi bilo, ako bi se le trenutek pomišljali nastopiti proti osvobodilnim stremljenjem naroda, katerega sinovi smo... Slovenski socialisti se ne morejo postaviti izven naroda, katerega del so in ostanejo. Mi čutimo naše narodno zatiranje prav tako kot socialno. Slovenski delavec, mali kmet, nižji uradnik so po svojem bistvu in po svoji narodni psihi demokratični elementi. Angleški delavec pozna zgolj socialni boj, nemški in italijanski poznata socialni in politični boj, češki in slovenski delavec pa poznata socialni, narodni, kulturni in jezikovni boj. Smešno bi bilo, ako bi se hotel slovenski David bojevati v opremi angleškega ali nemškega Goliata³³. Ker pa se je vodstvo JSDS odločilo, da bo počakalo na iniciativo in rešitev od nemškoavstrijske socialnodemokratske stranke, se je v letu 1918 samo izključilo iz reševanja slovenskega narodnega vprašanja, ki ga je slovensko meščanstvo na svoj način odločilo v svoj prid. Socialistična mladina pa se je podredila strankini hegemoniji.

Zusammenfassung

DIE JUGOSLAVISCHE SOZIALDEMOKRATISCHE PARTEI UND DIE NATIONALE FRAGE

Der Autor beschäftigt sich mit dem Verhältnis der slovenischen Arbeiterbewegung sozialdemokratischer Ausrichtung zur nationalen Frage, weil diese wegen der besonderen Lage des slovenischen Volkes auch für eine Arbeiterpartei von Bedeutung war. Im ersten Zeitabschnitt, ab Ende der sechziger Jahre bis zum Jahre 1889, befand sich diese Frage sozusagen am Nebengeleise und tauchte in verschiedenen Vereinen auf unterschiedliche Art und Weise auf, im Grunde jedoch ziemlich gemäßigt. Mit der Gründung der Partei im Jahre 1889, insbesondere der slovenischen (Jugoslovanska socialdemokratska stranka — JSDS), trat die nationale Frage allmählich in den Vordergrund. Die JSDS legte auf dem Parteikongreß von Brno (1899) eine Resolution vor, die auf dem personalistischen Prinzip begründet war, mußte sich jedoch der Mehrheit beugen, die für das Territorialprinzip stimmte. In der Tivoli-Resolution (angenommen in Ljubljana im Jahre 1909) legte die JSDS ein Programm vor, bei dem sie bis zum Ende der Monarchie blieb und das auch ein Spiegelbild der Annexionskrise war. Die Resolution war so formuliert, daß sie verschiedene Interpretationen zuließ. Sie wurde auch unterschiedlich aufgefaßt, im wesentlichen aber bedeutete sie die Erhaltung der Monarchie als geschlossenen Wirtschaftsraum. In den Jahren bis 1914 kam es innerhalb der JSDS zu neuen Überlegungen bezüglich Bedeutung, Rolle und Interpretation der nationalen Frage. Die Maideklaration und die darauffolgende Deklarationsbewegung führte im Jahre 1917 zum Bruch zwischen der Parteiführung und der sozialistischen Jugend. Die JSDS blieb bei ihren austromarxistischen Positionen und befand sich somit in Bezug auf die nationale Frage auf weniger fortschrittlichen Standpunkten als die bürgerlichen Parteien.

³³ Ideja ali dogma, Naprej, 22. 9. 1917.